

STADSHOLMEN

TJÄRVRÄKAREN 1

Åsögatan 211

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- ❶ BOSTADSHUS FRÅN 1700-TALET
- ❷ TILLBYGGNAD FRÅN 1940-TALET
- ❸ UTHUS

DET ÄLDRE BOSTADSHUSETS NORRA FASAD 1947, STRAX INNAN TILLBYGGNADEN UPPFÖRTS. FOTO: LENNART AF PETERSENS. SSMF037149.

Tjärvräkaren 1 består av en äldre 1700-tals stuga som byggdes till under 1940-talet med en byggnad i två våningar. Den ursprungliga stugan representerar Åsöbergets småskaliga bebyggelse med bostäder för de mindre bemedlade i stadens utkant, medan tillbyggnaden från 1940-talet vittnar om förändrade bostadsförhållanden med större bostäder för en familj.

Flera av fastighetens hyresgäster var varvstimmermän, kopplade till skeppsvarvet vid Tegelviken. Tillammans med sina familjer och flertalet inneboende representerar de den trångboddhet som var utbredd i området under 1800-talet.

Bostadshusets 1700-talsdel är välbevarad med till stor del bibehållna rumsvolymer, en murad spis och

en kakelugn från 1700-talet. Här finns även äldre panelade tak, fyllningsdörrar och fönster med både 1700- och 1800-talsnåbbslag som utgör värdefulla dokument över äldre tiders byggnadsskick. I den tillbyggda delen från 1940-talet finns ett platsbyggt kök och murad öppenspis som vittnar om de rådande stilidealen.

TJÄRVRÄKAREN 1 FRÅN SÖDER. I FÖRGRUNDEN SYNS STUGAN FRÅN 1700-TALET. LÄNGST BORT I BILD SYNS TILLBYGGNADEN FRÅN 1947. FOTO: J. MALMBERG

Fastigheten Tjärvräkaren 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdsstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskeppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från 1687 till 1910 fanns stadens största skeppsvarv på platsen. En stor del av varvsarbetarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sägargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet hade med båt nära till arbetet och många bodde i

Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende i takt med att flera textilmanufaktur etablerades på östra Södermalm.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar. Även fähus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter 1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet och under 1800-talets första hälft uppfördes några tidstypiska putsade stenhus och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sägargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus ligger därför i dag högre än omgivande stenhus.

VY FRÅN NORR SOM VISAR TILLBYGGNADEN OCH GLASVERANDAN. FOTO: J. MALMBERG

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft, då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäktige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre Stockholmsmiljöer. Samfundet Sankt Erik föreslog 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanarkitekten Per Olof Hallman, att några ”gammelkvarter” i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkåkar här och var. Till dessa asyler kunde även andra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på

Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskussionerna i kulturreseervatsfrågan och Stadsmuseet hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen, var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturreseervat 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav på moderna bostäder med till exempel badrum och högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

HISTORIK

Gårdens bebyggelse

Fastigheten Tjärvräkaren 1 återfinns 1733 på Tillaeus

I TILLBYGGNADEN FRÅN SLUTET AV 1940-TALET
FINNS EN FÖRSTUGA MED GOLV AV TEGELSTEN.
FOTO: J. MALMBERG

karta under namnet Tjärhovet mindre och var placerad vid Lilla Bondegatan, nuvarande Åsögatan. Sannolikt utgör den nuvarande fastigheten två äldre sammanslagna tomter. Fram till 1930-talet stod två 1700-tals stugor på gården, troligtvis uppförda under 1700-talets andra halva. Den ena, idag riven, var placerad väster om det nuvarande huset, nummer 1 på kartan. Det rivna huset var ett sten- och trähus med en förstugukvist klädd med panel.

1875 års brandförsäkring

År 1875 brandförsäkrades egendomen av ägaren och arbetskarlen Bryngelsson. Försäkringen beskriver det nuvarande huset nummer 1 på kartan som en panelad timmerbyggnad på stenfot. Invändigt låg ett

från gården tillgängligt kök med spis, och fyra rum med kakelugnar, socklar, tapeter samt två rum med mittelbandslistor. Överallt var panelade tak, i ett av rummen var det överdraget med papper. Överst fanns en vind tillgänglig via en lucka i kökets tak. Yttertaket var täckt med tegel på bräder. Vid husets norra fasad stod bodar.

Tomten omgavs av plank och spjälstaket. På tomtens östra del låg ett avträde.

Gårdens ägare och hyresgäster

Enligt mantalslängd från 1835 ägdes gården av Petter Nilsson som var extra vaktmästare i Rikets Ständers Bank, senare kallad Sveriges Riksbank. Petter Nilsson bodde i en av de två stugorna tillsammans

I DEN ÄLDRE STUGAN FINNS EN BEVARAD KAKELUGN FRÅN 1700-TALET. FOTO: J. MALMBERG

med hustrun Christina Wilhelmina och sonen Nils Peter Wilhelm, samt hemmavarande svärmodern, varvstimmermans änkan, Ingrid Zetterholm. På egendomen bodde dessutom två varvstimmermän

vid Stockholms stads stora varv tillsammans med sina familjer, en timmermansänka med familj och en brädgårdsarbeterska.

Tio år senare ägdes gården av varvstimmermannen Eric Hammar med hustru Lovisa Christina och dotter och därefter av snickeriarbetaren vid Lindbergs varv, Nils Bryngelsson. Bryngelsson bodde på egendomen tillsammans med sin hustru och två barn. Han hyrde ut rum till ytterligare fyra familjer som i sin tur hade inneboende, bland annat en järnarbetare, en sjöman och en strumpvävaränka. År 1905 inköptes fastigheten av Stockholm stad. Numer ägs den av Stadsholmen.

Upprustning och renovering

År 1947-1948 genomfördes en om- och tillbyggnad av den befintliga stugan, hus nummer 1 på kartan, efter ritningar av Carl Melin. Det äldre huset byggdes till mot norr med en panelad byggnad i två våningar, hus nummer 2 på kartan. Invändigt sammanbands husen och den äldre delens planlösning och inredning förändrades något med bland annat nya badrum. I den nya huskroppen placerades vardagsrum, kök och ateljé.

Efter om- och tillbyggnaden har några rum avdelats med nya mellanväggar och ett pentry har inretts i den äldre delen, hus nummer 1 på kartan.

BYGGNADSBESKRIVNING

Fastigheten omges av ett rödmålat plank och spjälstaket. Mot Åsögatan finns en körport samt en separat och gråmålad gångport med fyllningar. Trädgården sluttar ned mot norr och har två nivåer som bland annat avdelas av en gråstensterrass och trappor av trä. I dess västra del finns en sentida uppbyggd träbrygga med staket och trätrappa ned mot tomtens nedre, norra del. Från gångporten i söder går en stenlagd gång fram till huvudentrén i den äldre huskroppen, samt till entrén på den östra fasaden i huskroppen från 1940-talet. Trädgården är lumrig med buskvegetation, fruktträd, höga askar och rabatter med buskvegetation. Marken är gräslagd och har berg i dagen. På en sten finns äldre initialer inristade, idag täckta av mossor.

Huvudbyggnaden, hus nummer 1 och 2 på kartan

Exteriör

Byggnaden består av två tydligt urskiljbara huskroppar, den ena från 1700-talet och den andra

från 1947/1948. Den äldre delen, hus nummer 1 på kartan, är uppförd i en våning, står på en murad gråstenssockel och har rödfärgade, panelade fasader med synliga knutlådor. Den nyare delen, hus nummer 2 på kartan, är byggd i två våningar, har rödfärgade panelade fasader och en inglasad veranda med entré på den östra fasaden. Båda huskropparna har sadeltak lagt med enkupigt tegel. Fönstren i den nyare delen är ursprungliga, kopplade och av varierande karaktär. I den äldre delen finns små äldre kvadratiska fönster bevarade med innanfönster och näbbslag av 1700- och 1800-talskaraktär. Alla fönster omges av släta och vitmålade fönsterfoder. Huvudentrén är placerad i hus nummer 1 på kartan och består av en äldre vitmålad enkeldörr med tre hel- och halvfranska fyllningar av 1700-talstyp, samt gångjärn med svarvad knopp. I hus nummer 2 på kartan finns en entrédörr av teak.

Interiör

I den äldre byggnadsdelen har ingen genomgripande modernisering genomförts. Här finns bevarade inredningsdetaljer från olika århundranden. I hallen står den äldre murade spisen från 1700-talet och här finns ett panelat tak av pärlspont, troligtvis från tiden omkring sekelskiftet 1900. Till tre rum finns äldre dörrar, bland annat en med fyra utanpåliggande

fyllningar och en med fyra halvfranska fyllningar. Fodren är äldre och av varierande karaktär, både släta och profilerade. Rummen har en ålderdomlig karaktär med låg takhöjd och i två rum finns äldre panelade tak bevarade, samt två kakelugnar. Den ena kakelugnen är från 1700-talet med dekor i mörk lila blomstermotiv med järnluckor och den andra från tiden omkring sekelskiftet 1900. Ett av rummen har avdelats med en mellanvägg och inretts med pentry. Övriga ytskikt i 1700-talsdelen är från renoveringen 1947/1948 och senare.

Via en passage med dörrar till wc nås tillbyggnaden från 1940-talet. Här finns ett välbevarat och platsbyggt kök och i bottenvåningen står en murad öppenspis samt en panelvägg som ursprungligen innehöll en mathiss från den övre våningen. I den nedre våningen finns en separat entré med förstuga som har golv av tegelsten. Dörrarna består av fyllningsdörrar, både nytillverkade och äldre. I några rum har sentida mellanväggar satts upp och ytskikten är främst från 1900-talets andra halva.

Uthuset, hus nummer 3 på kartan

Uthuset är en panelad och rödmålad byggnad i en våning under ett plåttak och med panelade dörrar till förråd.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.